

Міжнародний гуманітарний університет
Факультет мистецтва та дизайну
Кафедра мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Історія України

Галузь знань
Спеціальність
Назва освітньої програми
Рівень вищої освіти

02 «Культура і мистецтво»
025 «Музичне мистецтво»
Музичне мистецтво
перший (бакалаврський) рівень

Розробники і викладачі	Контактний тел.	E-mail
Доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін, доцент, к.і.н. Пищемуха Володимир Григорович	067-922-61-42	pichemuha@gmail.com

1. АНОТАЦІЯ ДО КУРСУ

Даний курс розроблено згідно з авторським баченням особливостей викладання історії України у вищих навчальних закладах.

Як свідчить багаторічний досвід, в більшості випадків у вузах дублюється зміст і структура шкільного курсу. Але реалістичний аналіз вимагає враховувати декілька суттєвих відмінностей. Перша, в середній школі на вивчення історії України відводиться декілька років, а у вишах, в переважній більшості випадків, один семестр. Друга, шкільний вчитель вимушений орієнтуватися на необхідність підготовки учнів до ЗНО, в якому тестові завдання закритого формату, а це веде до фактологічного характеру бачення історії і не сприяє розвитку історичного мислення, не лише знання, але й розуміння історії.

Тому, за думкою автора курсу, головними особливостями викладання історії України у вищих навчальних закладах можуть бути наступні: концептуальність, проблемність, систематизація фактологічного матеріалу, зв'язок історії з сучасністю.

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів загальнонаукових, загальнокультурних, громадянських та навчальних компетенцій, а також формування у здобувачів історичного мислення, наукового світогляду, набуття студентами навичок науково-історичного аналізу, виховання високого рівня культури, громадянської відповідальності, національної гідності, патріотизму.

Передумови для вивчення дисципліни є необхідні базові знання із фахових та гуманітарних дисциплін.

2. ОЧІКУВАНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЯКІ ПЛАНУЄТЬСЯ СФОРМУВАТИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У процесі реалізації програми дисципліни «Естетика» формуються наступні компетентності із передбачених освітньою програмою:

Інтегральна компетентність. Здатність вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері правоохоронної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів правоохоронної діяльності і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК12. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК17. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові) компетентності

СК13. Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків.

Навчальна дисципліна «Історія України» забезпечує досягнення програмних результатів навчання (РН), передбачених освітньою програмою:

ПРН 4. Аналізувати музичні твори з виокремленням їх належності до певної доби, стилю, жанру, особливостей драматургії, форми та художнього змісту.

ПРН 5. Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.

ПРН 7. Володіти методами опрацювання музикознавчої літератури, узагальнення та аналізу музичного матеріалу, принципами формування наукової теми та розуміння подальших перспектив розвитку даної проблематики в різних дослідницьких жанрах.

ПРН 15. Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.

Заплановані результати навчання за навчальною дисципліною

Знання:

1. теоретичні засади історичної науки, етапи її розвитку в Україні та в світі загалом;
2. сутність основних проблем історії та сучасного буття народу України;
3. основні закони та етапи розвитку людської спільності;

4. витоки української нації та її місце в загальнолюдських процесах;
5. суспільно-економічні, політичні та культурні процеси історичного розвитку українського народу;
6. історичні події;
7. зародження та розвиток української державності;
8. процеси розбудови сучасної незалежної української держави;
9. діяльність історичних осіб і політичних партій.

Уміння:

1. порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб;
2. оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей;
3. співставляти історичні події, процеси з періодами (епохами);
4. розрізняти тенденційно подану інформацію;
5. орієнтуватись у науковій періодизації історії України;
6. вміти самостійно добувати інформацію за темою, працювати з першоджерелами, літературою;
7. аргументовано на основі історичних фактів відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему;
8. самостійно складати конспект, тези, готувати реферат, відповідь на конференцію, семінар;
9. вміти диспутовати, писати наукові студентські роботи.

3. ОБСЯГ ТА ОЗНАКИ КУРСУ

Загалом		Вид заняття (денне відділення / заочне відділення)			Ознаки курсу		
ЄКТС	годин	Лекційні заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	Курс, (рік навчання)	Семестр	Обов'язкова / вибіркова
3	90	28	14	48	1	1	Обов'язкова

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

	Кількість годин
--	-----------------

Назви змістових модулів і тем	денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекц.	прак	сам. роб.		лекц.	прак	сам. роб.
Тема 1. Цикли української історії	12	4	2	6	–	–	–	–
Тема 2. Польський період в історії України	13	4	2	7	–	–	–	–
Тема 3. Національно – визвольна війна 1648 – 1657 рр.	13	4	2	7	–	–	–	–
Тема 4. Українська національна революція 1917 – 1920 рр.	13	4	2	7	–	–	–	–
Тема 5. Україна в умовах радянської модернізації Російської імперії (1921 – 1941 рр.)	13	4	2	7	–	–	–	–
Тема 6. Україна в другій світовій війні	13	4	2	7	–	–	–	–
Тема 7. Зміст та сенс історичного розвитку України від другої світової війни до сучасності (обмін думками та дискусія)	13	4	2	7	–	–	–	–
Усього годин	90	28	14	48	–	–	–	–

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ - ЕКЗАМЕН

5. ТЕХНІЧНЕ Й ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ / ОБЛАДНАННЯ

Студенти отримують теми та питання курсу, основну і додаткову літературу, рекомендації, завдання та оцінки за їх виконання як традиційним шляхом, так і з використанням університетської платформи он-лайн навчання на базі zoom. Окрім того, практичні навички у пошуку та аналізу інформації за курсом, з оформлення індивідуальних завдань, тощо, студенти отримують, користуючись університетськими комп'ютерними класами та бібліотекою.

6. ПИТАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Тема 1. Цикли української історії 1. Лінійний та циклічний алгоритми історичного розвитку. 2. Поняття циклічності в історії. 3. Повторюваність в історичному розвитку України. 4. Розкрити зміст першого циклу: від заснування держави Київська Русь до Люблінської унії.	2	–
2	Тема 2. Польський період в історії України 1. Європейські цивілізаційні складові розвитку України в польський період.	2	–

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Перша зрада правлячим класом українського народу в польський період. Феномен Андрія Бульби. 3. Ідеологічні та політичні причини політики окатоличення українців. 4. Особливості кріпацтва в Україні. 5. 		
3	<p>Тема 3. Національно – визвольна війна 1648 – 1657 рр.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Передумови, причина та приводи повстання . 2. Коротка хронологія війни. 3. Переростання повстання у визвольну війну. 	2	–
4	<p>Тема 4. Українська національна революція 1917 – 1920 рр.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причини лютневої 1917 р. революції в Росії. 2. Створення Центральної Ради як втілення української національної ідеї. 3. 1917 рік через призму Універсалів Центральної ради за схемою: причини прийняття, головний зміст, політичне значення. 	2	–
5	<p>Тема 5. Україна в умовах радянської модернізації Російської імперії (1921 – 1941 рр.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причини хронічного відставання Росії від Заходу. 2. Цикли російської модернізації. 3. Причини прийняття та зміст нової економічної політики. 	2	–
6	<p>Тема 6. Україна в другій світовій війні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Спільне і відмінне між комунізмом і фашизмом. 2. Ідеологічні та геополітичні витоки другої світової війни. 3. Політика радянської влади в Західній Україні в 1939 – 1941 рр. 4. Війна на території України. 5. Український національний рух та ОУН-УПА у війні. 	2	–
7	<p>Тема 7. Зміст та сенс історичного розвитку України від другої світової війни до сучасності (обмін думками та дискусія)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття «сучасна історія» та особливості її сприйняття та вивчення. 2. Політичне, економічне та ідеологічне цементування радянського режиму. 3. Поняття соціальної та національної маргінальності. 4. Українці в умовах маргіналізації homo sovieticus. 	2	–

	5. Український національний рух Опору після другої світової війни. 6. Шістдесятництво та дисидентство. 7. Що відбулося в 1991 р.?		
	Всього	14	–

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

До самостійної роботи студентів щодо вивчення дисципліни «Історія української культури» включаються:

1. Знайомство з науковою та навчальною літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Опрацювання лекційного матеріалу.
3. Підготовка до практичних занять.
4. Консультації з викладачем протягом семестру.
5. Самостійне опрацювання окремих питань навчальної дисципліни.
6. Підготовка та виконання індивідуальних завдань у вигляді есе, рефератів тощо.
7. Підготовка до підсумкового контролю.

Тематика та питання до самостійної підготовки та індивідуальних завдань

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна форма
1	Тема 1. Цикли української історії 1. Розкрити зміст другого циклу: від Люблінської унії до остаточної втрати державності на кінець XVIII ст. 2. Розкрити зміст третього циклу: XIX – XX ст..ст. 3. Характеристика четвертого циклу: 1991 – сучасність. 4. Поняття крапки історичної біфуркації та варіанти історичного розвитку України в майбутньому.	6
2	Тема 2. Польський період в історії України 1. Морально-психологічне приниження українців. 2. Застосування теорії фронтиту Тьорнера для пояснення феномену українського козацтва. 3. Братства як приклад самоорганізації українського народу. 4. Історичне значення козацько-селянських повстань польського періоду.	7
3	Тема 3. Національно – визвольна війна 1648 – 1657 рр. 1. Гетьманщина як прояв української державницької свідомості. 2. Україна в трагічному трикутнику: Польща – Московія – Туреччина. 3. Історичні інтерпретації Переяславської угоди. 4. Схема української історії «від Богдана до Івана».	7

4	Тема 4. Українська національна революція 1917 – 1920 рр. 1. Микола Міхновський: символ втрачених можливостей 1917 року? 2. Юрій Коцюбинський і Микола Щорс як символи української трагедії. 3. Назвати десять етапів української національної революції (за схемою). 4. Розкрити головний зміст кожного етапу революції 1917 – 1920 рр.	7
5	Тема 5. Україна в умовах радянської модернізації Російської імперії (1921 – 1941 рр.) 1. Колективізація як забезпечення головного джерела індустріалізації. 2. Знищення українського селянства та інтелігенції як засіб знищення нації. 3. Причини, механізм та наслідки геноциду українського народу російською імперією.	7
6	Тема 6. Україна в другій світовій війні 1. Радянський рух опору в Україні, порівняння з національним. 2. Окупаційний режим в Україні. 3. Звільнення України від фашистів. 4. Внесок народу України в перемогу над фашизмом.	7
7	Тема 7. Зміст та сенс історичного розвитку України від другої світової війни до сучасності (обмін думками та дискусія) 1. Чому українські комуністи проголосували у Верховній раді за незалежність України. 2. Чому на перших президентських виборах переміг Кравчук а не Чорновіл? 3. В чому полягає драма українського національного руху після 1991 р.? 4. Як ви оцінюєте діяльність президентів України від Кравчука до Порошенка? 5. Чому війна Росії проти України виявилася несподіванкою для значної частини народу і діючої влади? 6. В чому глибинний історичний сенс сучасного опору українців Росії.	7
Всього		48

8. ВИДИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Робоча програма навчальної дисципліни передбачає наступні види та методи контролю:

Види контролю	Складові оцінювання
поточний контроль, який здійснюється у ході: проведення практичних занять, виконання індивідуального завдання; проведення консультацій та відпрацювань.	50%

підсумковий контроль, який здійснюється у ході проведення іспиту (заліку).		50%
Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, іспит.	

9. ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОЇ, САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ПІДСУМКОВИМ КОНТРОЛЕМ У ФОРМІ ЕКЗАМЕНУ/ ЗАЛІКУ

<i>Денна форма навчання</i>			
<i>Поточний контроль</i>			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на семінарських (практичних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних занять	Відповідно до робочої програми та розкладу занять	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час практичних занять	25
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Підготовка програмного матеріалу (тем, питань), що виноситься на самостійне вивчення	-//-	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ¹ , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10
Виконання індивідуальних завдань (науково-дослідна робота студента)			
1.3. Підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до розкладу занять і графіку ІКР	Обговорення (захист) матеріалів реферату (есе)	10
1.4. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	-//-	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять або ІКР, наукових конференцій та круглих столів.	5
Разом балів за поточний контроль			50
Підсумковий контроль екзамен / залік			50
Всього балів			100

¹ Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Відмінності у вивченні історії України в середній школі та вищому навчальному закладі.
2. Поняття концепції та концептуального підходу до вивчення історії України.
3. Поняття нації та української національної ідеї.
4. Лінійний та циклічний алгоритми історичного розвитку.
5. Циклічний характер української історії.
6. Зміст, походження та боротьба навколо норманської теорії.
7. Цивілізаційне значення християнізації Київської Русі.
8. Феномен татаро-монгольської та литовської експансії. Теорія пасіонарності.
9. Відмінності стану українського народу литовської та польської доби.
10. Перша зрада українською правлячою елітою свого народу.
11. Козацтво як феномен історії українського народу. Теорія фронтиру.
12. Козацька старшина як нова правляча еліта.
13. Історичне значення козацько-селянських повстань польської доби.
14. Передумови, причини та приводи першої української національної революції 1648-1657 рр.
15. Хронологія національно-визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького.
16. Гетьманщина як втілення української національної ідеї та державницької свідомості.
17. Переяславська рада та її історичні інтерпретації.
18. Хронологічна схема гетьманів від Б. Хмельницького до І. Мазепи. Перебіг історичних подій цього періоду.
19. Причини переходу І.Мазепи на бік Карла XII, історичні трактування цього кроку. Терор Петра I в Україні.
20. Україна як плацдарм Росії по завоюванню Північного Причорномор'я.
21. Інкorporація України Російською імперією у XVIII ст..
22. Правобережна та Західна Україна у складі Польщі та Австро-Угорської імперії (1667 – 1914 рр.).
23. Роль культури у формуванні української національної ідентичності в XIX ст..
24. Історично-культурний феномен Т. Шевченко.
25. Політика Росії по знищенню української нації. Валувський циркуляр та Емський указ.
26. Україна в першій світовій війні. Репресії проти українців з боку воюючих держав.
27. Цілі створення та бойовий шлях Українських січових стрільців.
28. Лютнева революція 1917 р. та створення Центральної Ради.
29. Політична боротьба в Україні в 1917 р. через призму універсалів Центральної Ради.
30. Війна Росії проти України. Четвертий Універсал: причини прийняття, зміст, історичне значення.
31. Етапи другої української національної революції 1917 – 1920 рр.

32. Порівняння історичного шляху УНР та ЗУНР.
33. Причини поразки української національної революції та її історичне значення.
34. 1921 – 1941 роки: побудова соціалізму чи чергова модернізація Російської імперії.
35. Причини прийняття та зміст нової економічної політики.
36. Український комунізм та створення СРСР.
37. Колективізація та її значення в забезпеченні головного джерела індустріалізації.
38. «Голодомор» - геноцид українського селянства.
39. Українське розстріляне відродження - знищення української інтелігенції.
40. Національний рух в Західній Україні. Організація українських націоналістів.
41. Початок другої світової війни. Перша радянська Західної України.
42. Окупація України фашистами. «Новий порядок».
43. Радянський та національний рух Опору в Україні. Українська повстанська армія.
44. Визволення України від фашистів. Боротьба УПА проти радянської влади.
45. Україна в умовах відбудови після другої світової війни.
46. Українське село як джерело дешевої продукції та трудових ресурсів.
47. Диспропорція розвитку важкої та легкої промисловості в Україні.
48. Шістдесятництво та дисидентський рух в Україні.
49. Комплексна криза радянської системи. Політика «перебудови» та «гласності».
50. Формування українського національного руху в умовах перебудови.
51. Умови та обставини проголошення незалежності України в 1991 р.
52. Політичні процеси в Україні в умовах незалежності.
53. Трансформація соціального та економічного стану України.
54. Зміст та сенс боротьби українського народу за свою історичну долю в сучасних умовах.

10. КРИТЕРІЇ ПІДСУМКОВОЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ (для іспиту / заліку)

Рівень знань оцінюється:

- «відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні

термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;

- «задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

- «задовільно» / «зараховано» E - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» Fx – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів. Студент не володіє навчальним матеріалом.

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81(6-7)	C	Задовільно	
64-73 (5)	D		
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	Fx	незадовільно	не зараховано
1-34 (2)	F		

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бойко О.Д. Історія України. 8-е видання. Київ : Академія, 2021. 640 с.
2. Бойко О.Д. Новітня історія України. 2014 – 2019 рр. Київ : Академія, 2020. 160 с.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 432 с.
4. Голубець М. Велика історія України. У 2-х томах. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. Т. 1. 352 с. Т. 2. 400 с.

Допоміжна

1. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 496 с.
2. Субтельний О. Україна. Історія. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
3. Яковенко Н.М. Нариси історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Критика, 2005. 584 с.
4. Яковенко Н.М. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 376 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://history.org.ua/uk> (дата звернення: 08.07.2022 р.)
2. <https://znohistory.ed-era.com/> (дата звернення: 08.07.2022 р.)